

УДК 631.151.6

ОСОБЛИВОСТІ АГРОПРОМИСЛОВОЇ ІНТЕГРАЦІЇ В УМОВАХ ПОСИЛЕННЯ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ**Прушківська Е. В., д.е.н.***ДВНЗ «Запорізький національний технічний університет»***Черномаз К. Г.***ДВНЗ «Запорізький національний технічний університет»*

У статті досліджується сучасний стан інтеграційних процесів АПК України. Закцентовано увагу на трактуванні поняття «інтеграція», зокрема «агропромислова інтеграція», у вузькому та широкому сенсі цього слова. Розглянуто горизонтальну та вертикальну інтеграцію аграрного ринку. З'ясовано, що на основі розвитку агропромислової інтеграції формуються різноманітні агропромислові формування: асоціації, корпорації, консорціуми, концерни, комбінати, акціонерні товариства, малі підприємства, селянські (фермерські) господарства, науково-виробничі об'єднання, агроторговельні фірми тощо. Обґрунтовано, що інтеграція в АПК дає змогу ефективно використовувати агровиробничий потенціал території та сприяє підвищенню ефективності виробництва. Зауважено на необхідності державної підтримки аграрного сектора економіки України. Запропоновано елементи організаційно-економічного механізму формування аграрного ринку, який сприятиме виходу агропромислового виробництва України на сучасний світовий рівень.

Ключові слова: інтеграція, агропромислові формування, агрокомбінати, агрохолдинг, АПК, організаційно-економічний механізм формування аграрного ринку

UDC 631.151.6

FEATURES OF AGROINDUSTRIAL INTEGRATION IN THE CONDITIONS OF STRENGTHENING OF GLOBALIZATION**Prushkivskaya E., Dr.of Econ.Sc.***Zaporozhye National Technical University***Chernomaz K.***Zaporozhye National Technical University*

This paper examines the current state of integration processes agroindustrial complex of Ukraine. The authors pay attention to interpretation of concept «integration», in particular «agroindustrial integration», in narrow and wide sense of this word. Horizontal and vertical integration of agrarian market is considered. It is found out, that on the basis of development of agroindustrial integration the various agroindustrial formations are formed: associations, corporations, consortia, business concerns, combines, joint-stock companies, small enterprises, peasant (farmer)

economies, scientific and production associations, agrarian trade firms. Integration in an agroindustrial complex gives an opportunity effectively to use agro-industrial potential of territory and assists the increase of efficiency of production. Necessity of state support of agrarian sector of economy of Ukraine is noticed. The organizationally-economic mechanism of formation of agrarian market that will assist the exit of agroindustrial production of Ukraine on a modern world level is offered.

Keywords: integration, agroindustrial formation, agrarian combines, agrarian holding, agroindustrial complex, organizationally-economic mechanism of formation of agrarian market.

Актуальність проблеми. Дослідження стану аграрного сектору національної економіки набуває все більшої актуальності в умовах глобалізації. Антропогенно-інтелектуальне суспільство та інформаційно-технологічний спосіб виробництва стимулюють транснаціональні компанії виходити на національний ринок України. Набуває поширення реструктуризація підприємств та форм господарювання з метою отримання надприбутків, що, в свою чергу, посилює горизонтальну інтеграцію. Перераховане нівелює державні кордони та сприяє поглибленню глобалізаційних процесів. Тому з урахуванням сучасних ринкових умов та світових тенденцій необхідно звернути увагу на проблеми агропромислової інтеграції в умовах глобалізації та виокремити її особливості.

Аналіз останніх наукових досліджень. Дослідженням розвитку аграрного ринку займалося багато відомих вчених-економістів. Теоретико-прикладні питання еквівалентності обміну між галузями національного господарства та сферами АПК, інтеграції й кооперації підприємств аграрної галузі висвітлені у публікаціях провідних учених-економістів: В. Андрійчука, В. Бойка, Й. Завадського, В. Зимовця, М. Коржинського, О. Крисального та інших дослідників. Проблемам розвитку інтеграційних процесів присвячена досить велика кількість наукових праць - А. Брезвіна, А. Карпенка, І. Лукінова, П. Макаренка, Л. Мельника, І. Червена. Дослідженням особливостей вертикальної агропромислової інтеграції займалися видатні західні вчені як Д. Родес, Д. МакФетрідж, Д. Гріір. Наукові результати перерахованих авторів займають чільне місце в дослідженні АПК України. Але разом з цим відбувається трансформація поняття «інтеграція», що й спонукає до подальших досліджень цього питання.

Метою даної статті є з'ясування суті та ролі інтеграції, а також розробка рекомендацій щодо інтеграційних процесів АПК в умовах глобалізації.

Викладення основного матеріалу дослідження. З метою стабілізації ринкового середовища і підвищення на цій основі результатів господарювання аграрних підприємств відбувається процес їх зближення, пристосування, об'єднання, тобто процес інтеграції. Існує чимало трактувань поняття «інтеграція», зокрема в англо-українському тлумачному словнику економічної лексики поняття інтеграція (від лат. *integrum* - ціле, *integratio* – відновлення) трактується як процес об'єднання, з'єднання, злиття того, що раніше існувало окремо одне від одного [1, с. 238]. З огляду на це видається доцільним розглянути дане поняття у широкому та вузькому розумінні.

У широкому трактуванні слова під інтеграцією розуміють посилення економічних і виробничих зв'язків між різними країнами (яскравим прикладом таких зв'язків є створення ЄС), окремими сферами і суміжними галузями, а також між різними підприємствами, організаціями та іншими суб'єктами ринку.

Коли йдеться про агропромислову інтеграцію в широкому змісті слова, здебільшого мають на увазі розвиток виробничих і економічних зв'язків між галузями і підприємствами агропромислового комплексу, які пов'язані між собою технологічно і об'єктивно орієнтовані на поєднання їх матеріальних інтересів в процесі виробництва і реалізації кінцевої продукції з сільськогосподарської сировини.

У визначенні «інтеграції» у вузькому сенсі також не існує єдності поглядів між науковцями [2, с. 73; 3, с. 142; 4, с. 12]. На основі вивчення підходів до трактування інтеграційних процесів та аналізу характеру їх здійснення, можна дійти висновку, що під інтеграційними процесами розуміють цілісне утворення, яке включає учасників об'єднання і зв'язки між ними. Існування цих об'єднань обумовлюється, в першу чергу, стратегічними потребами самих суб'єктів або підприємств з метою підвищення конкурентоспроможності та досягнення загальних взаємоузгоджених цілей усіх учасників.

Проаналізувавши трактування цього поняття вітчизняними та закордонними вченими у вузькому та широкому трактуванні, узагальнемо, що інтеграція являє собою добровільне об'єднання двох або більше раніше

самостійних економічних суб'єктів шляхом встановлення між ними різних типів і форм зв'язків, обумовлених за допомогою укладення цивільно-правових актів, з метою реалізації ефективного спільного співробітництва на благо кожного з поєднаних суб'єктів.

Із вищезазначеного слідує, що інтеграція - це складний економічний феномен, який потребує системного, комплексного підходу до його вивчення. Дослідити це поняття М. Зубець [5, с. 4] рекондує через процеси транснаціоналізації та регіоналізації на різних рівнях (рис. 1).

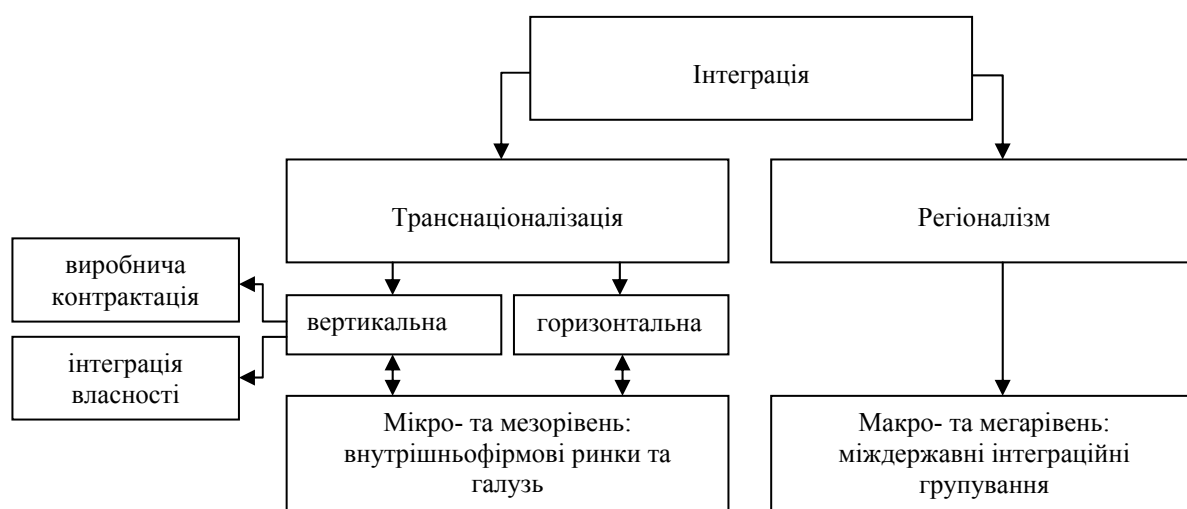

Рис. 1. Структура інтеграції як складного економічного феномену

Джерело: складено авторами на основі [5, с. 5]

Якщо розглядати інтеграцію шляхом регіоналізації, то це міжнародний процес, який відбувається на макро- та мегарівні на основі міждержавних інтеграційних групувань. В свою чергу, під інтеграцією шляхом транснаціоналізації розуміють міжнародний процес на мікро- та мезорівні у вигляді внутрішньофірмових ринків та галузей.

На мікрорівні важливо виокремити горизонтальну і вертикальну форму агропромислової інтеграції. Вертикальною є інтеграція підприємств різних галузей або об'єднання зусиль підприємств однієї сфери з метою здійснення діяльності, яка ведеться іншими сферами з метою створення переробних виробництв або торговельних закладів. Під вертикальною інтеграцією, таким чином, розуміється контроль однієї фірми (фірми-інтегратора) над двома чи декількома послідовними стадіями виробництва і збуту продукції. Стадія виробництва і збуту включає процес, у ході якого до первісної вартості продукту приєднується додана вартість, а продукт просувається ближче до кінцевого споживання. В агропромисловому секторі такими

інтеграторами звичайно виступають переробні чи торгові фірми, які з метою більш повної відповідності потребам ринку підкорюють своєму контролю підприємства. На наш погляд слід дослідити вертикальну інтеграцію в двох формах, які виділив Д. Фетрідж [6, с. 527] - виробничої контрактації й інтеграції власності.

Механізм виробничої контрактації фірми полягає в тому, що укладаються довгострокові контракти з виробниками або первинними дилерами, які закупають сільськогосподарську продукцію безпосередньо у фермерів. Контракти складають до початку виробничого циклу, жорстко фіксують параметри законтрактованої продукції, технологію її виробництва, терміни постачання і ціни. Переважно в таких контрактах визначається постачальник ресурсів для виробництва продукції. В результаті фермер втрачає контроль над власною продукцією: і над процесом її виробництва, і над процесом її збуту. Він не вільний змінити технологію, джерела закупівлі засобів виробництва, покупця.

Другий вид вертикальної інтеграції – інтеграція власності, іноді називають також корпоративною інтеграцією. Інтеграція власності означає розширення на дві і більше стадій виробництва і збуту виробленої продукції. Це більш глибокий варіант інтеграції, при якому фірма – інтегратор отримує у власність частину активів інтегруючих агентів.

На думку В. Шебаніна [7, с. 10] вертикальна агропромислова інтеграція має місце тоді, коли об'єднання виробників, що функціонують на наступних стадіях продуктової вертикалі, існують на основі єдиної (спільної) власності.

Розповсюдженою є точка зору, коли горизонтальну інтеграцію розуміють як форму міжгосподарського співробітництва. За такої форми інтеграція досягає вищого економічного ефекту і нерідко здійснюється поглиблення спеціалізації на окремих стадіях єдиного технологічного процесу, що забезпечує зменшення витрат виробництва, зростання обсягів виробництва, підвищення якості і конкурентоспроможності продукції. До процесів горизонтальної інтеграції залучаються підприємства однієї сфери і цей вид інтеграції не приводить до створення підприємств інших сфер і не розширює функцій сільськогосподарських підприємств за їх традиційні межі.

Таким чином в умовах посилення глобалізаційних процесів інтеграція набуває нового змісту та модифікуються її форми. В національній економіці ці процеси мають як спільні характеристики, так й унікальні риси, а тому вибудовується певний алгоритм господарського поступу України в глобалізаційному світі. Без сумніву наша держава має значний сільськогосподарський потенціал, але весь світ подібні ресурси використовує на базі нових технологій, які відповідають інформаційно-інтелектуальному етапу становлення сучасної цивілізації. Тому вже сьогодні вимальовуються ознаки цієї цивілізації, які треба враховувати під час розбудови політичних й економічних структур в Україні. Зокрема, йдеться про те, що з трьох універсальних складників влади (сили, багатства і знань) нині на перше місце має бути поставлене знання як найбільш прогресивний, демократичний і доступний компонент, що відповідає інформаційно-інтелектуальному етапу становлення нової цивілізації [8, с. 597].

Для підкріплення наших теоретичних досліджень важливо відслідкувати більш детально ці процеси наприкладі агропромислового сектора України у розрізі транснаціоналізації та регіоналізації.

У цьому контексті доречно розглянути агропромислові формування, що є організаційною формою агропромислової інтеграції. Розрізняють два типи агропромислових формувань: регіональні і господарські.

В історичному ракурсі регіональні та господарські агропромислові формування в Україні пройшли певні етапи за різних економічних систем та набули таких форм (рис. 2).

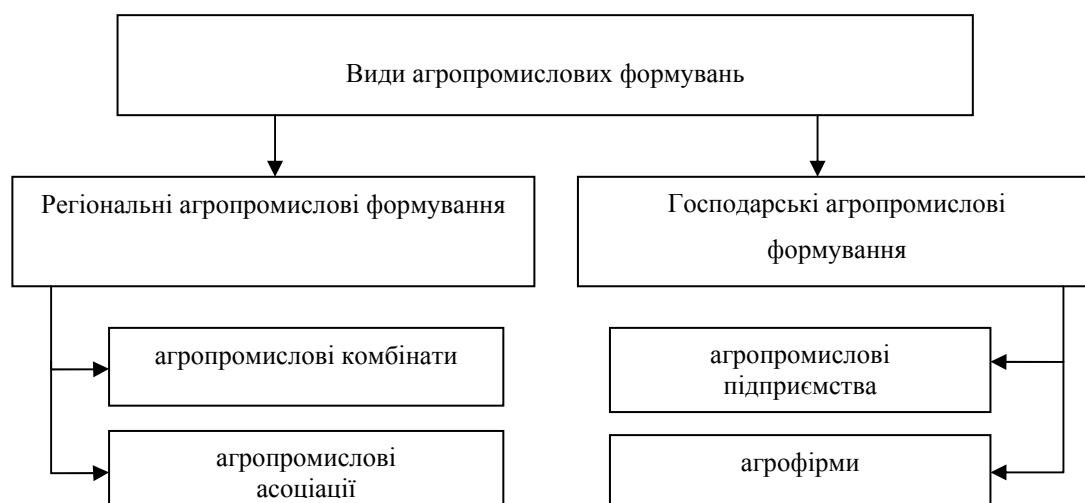

Рис. 2. Класифікація агропромислових формувань

Джерело: складено авторами на основі [9, с. 54]

В умовах планово - централізованої економіки найбільш поширеною формою агропромислових формувань були агропромислові комбінати. За ринкової економіки вони виявились нежиттєздатними і припинили свою діяльність. Сьогодні найбільш поширеною формою регіональних агропромислових формувань є агропромислові асоціації. Вони утворюються як правило в межах адміністративного району на базі переробного підприємства.

Класифікація господарських агропромислових формувань представлена у вигляді агропромислових підприємств та агрофірм. Перші з яких характеризуються поєднанням крупномасштабного виробництва сільськогосподарської продукції в межах однієї юридичної особи із зберіганням та переробкою цієї продукції. Як правило такі підприємства є глибоко спеціалізованими. В свою чергу, агрофірми являють собою вищий рівень вертикальної галузевої інтеграції. За своєю організаційною будовою вони подібні до агропромислових підприємств. Але відмінність полягає в тому, що в агрофірмах крім виробництва, зберігання та переробки продукції здійснюється також реалізація переробленої продукції через власну (фірмову) мережу. Особливістю агрофірм є також те, що вони як правило є багатопрофільними, а не глибоко спеціалізованими.

За даними української аграрної конфедерації ТОП-5 агрохолдингів України в 2016 році складається з таких компаній: «Кернел», «Нібулон», «Миронівський хлібопродукт», «UkrLandFarming», «ViOil» [10]. У рейтинг увійшли вертикально інтегровані холдинги, в структурі бізнесу яких є декілька взаємопов'язаних дивізіонів: від рослинництва до виробництва готової продукції та її реалізації.

Для прикладу провідна диверсифікована агропромислова компанія в Чорноморському регіоні «Кернел», експортуючи щорічно близько семи мільйонів тонн сільськогосподарської продукції, є найбільшим постачальником соняшникової олії і шроту на міжнародний ринок і одним з найбільших експортерів зернових чорноморського регіону. Виробничі активи компанії простягаються «ланцюжком» від чорноземних сільгоспугідь до олійноекстракційних заводів, а логістика будується на базі найбільшої сільськогосподарської інфраструктури, що включає мережу елеваторів і глибоководні експортні термінали.

Друге місце в ТОП-5 по праву займає «Нібулон» - спільне українсько-угорсько-англійське сільськогосподарське підприємство, яке є найбільшим українським сільгосптоваровиробником, інвестором і експортером. Назва «Нібулон» утворене з початкових букв міст: Миколаїв, Будапешт і Лондон. Агрохолдинг спеціалізується на виробництві та експорті сільськогосподарської продукції (пшениці, ячменю, кукурудзи, соняшнику та ін.).

Одним з найбільших агропромислових диверсифікованих комплексів України з виробництва хлібо-пекарських виробів та вирощування птиці є ПАТ «Миронівський хлібопродукт» (МХП). Застосовуючи модель вертикальної інтеграції бізнесу, підприємство є одним з найбільш конкурентоспроможних не тільки в Україні, але і в світі. Компанія пропонує м'ясо курки, продукти швидкого приготування з курятини, соняшникову олію, комбіорма, мука, зерно, хлібо-пекарські вироби.

Що стосується «Ukrlandfarming», то ця компанія є лідером у сфері сільськогосподарського виробництва не тільки в нашій країні, а й на світових ринках. Він є найбільшим вертикально інтегрованим аграрним холдингом, що керує найбільшим в країні банком родючої чорноземної землі, яка у 8 разів більше, ніж площа Києва. Агрохолдинг займається виробництвом зернових культур, насіння, ячної продукції, цукру, тваринництвом, а також дистрибуцією сільськогосподарської продукції та техніки, насіння, засобів захисту рослин та добрив. Група представлена в 22 з 24 регіонів України.

Завершує п'ятірку один з найкрупніших і найбільш динамічно зростаючих виробників і експортерів соняшникової олії в Україні – «Vioil». До складу Промислової групи Vioil входять Вінницький і Чернівецький масложиркомбінати, мережа ХПП та елеваторів в Україні, торгові представництва в Вінниці, Чернівцях, Києві.

У функціонуючих нині агропромислових формуваннях, і насамперед у господарських, досягається не формальне, а реальне поєднання сільськогосподарського і промислового виробництв. У результаті цього виробництво продукції сільського господарства, її транспортування, переробка і реалізація з відокремлених ланок перетворюється на єдиний виробничий процес, що з економічної точки зору характеризується взаємною матеріальною зацікавленістю і

відповідальністю всіх учасників агропромислового виробництва за результати діяльності – виробництво і реалізацію кінцевої продукції.

Поділяємо точку зору Сіренка Н., що створення організаційних форм агропромислової інтеграції та їх удосконалення – само по собі не є універсальним засобом для виходу агропромислового виробництва на якісно новий етап розвитку, що відповідає вимогам сучасної ринкової економіки [11, с. 87]. Його висока ефективність може бути досягнута на основі впровадження нових інтенсивних технологій, що забезпечують безвідходність при переробці сільськогосподарської сировини, економію живої й уречевленої праці, скорочення і повну ліквідацію втрат ресурсів та готової продукції.

З метою подальшого розвитку інтеграційних процесів слід звернути увагу на: формування ефективної системи економічних відносин між учасниками інтеграційних формувань, удосконалення форм агропромислової інтеграції, земельних відносин та відносин власності, покращення інвестиційної привабливості і активізацію інвестиційної діяльності з метою розвитку виробництва і формування необхідного розміру оборотного капіталу, що забезпечує нормальне ведення виробничо-фінансової діяльності. Вищевикладене підтверджує, що агропромислова інтеграція є одним з найефективніших шляхів виходу АПК із кризи, який повинен координуватися державою.

Сучасний розвиток світового агровиробництва вимагає перегляду низки методів та технологій виробництва для задоволення міжнародних вимог до якості та безпеки продуктів харчування, адже саме покращення агроєкосистеми та розвиток органічного сільськогосподарського виробництва є ключовими пріоритетами у більшості країн світу, у т.ч. європейських. Базуючись на програмні документи стратегії розвитку держави [12] та праці вчених з цього питання, можна виокремити головні пріоритети державної агропромислової політики:

- безумовне збільшення рівня державної підтримки (форма може обговорюватись);
- поступова переорієнтація фінансування сільського господарства у бік збільшення спрямування державних коштів на розвиток аграрної інфраструктури;
- екологічна спрямованість аграрної політики та раціональне землекористування;

- збільшення обсягів фінансування на наукові розробки у сфері енергозбереження, селекції, підвищення професійної кваліфікації сільськогосподарських виробників тощо;

- стимулювання, формування замкнутого циклу виробництва та переробки сільськогосподарської продукції, що дозволить одержувати додану вартість на всьому агропродовольчому ланцюгу та експорт продуктів кінцевого споживання з більшим рівнем переробки.

В науковому та практичному контексті існує необхідність формування організаційно-економічного механізму розвитку аграрного ринку для гарантування стабільності та передбачуваності аграрної політики та створення більш сприятливого підприємницького середовища для агробізнесу країни.

Висновки. В умовах глобалізації інтеграція набуває нового змісту та особливостей. На зміну так званій економіці інстинкту, що панувала за умов вільної конкуренції й передбачала нагромадження невеликою групою людей економічними, а часто воєнними засобами гіпертрофовано великого, неадекватного їхнім потребам багатства, приходить раціональна економіка об'єктивних потреб, в основі якої знаходиться антропогенно-інтелектуальне суспільство. Ці потреби зумовлюються нинішніми можливостями природи й суспільного виробництва, досягнутим рівнем розвитку соціальних відносин.

За цих умов інтеграція являє собою економічний феномен, який має свої особливості. Складна структура цього явища робить його в певній мірі унікальним. На мікро- та макрорівні інтеграція відбувається шляхом транснаціоналізації та регіоналізації. При цьому агропромислова інтеграція передбачає не лише технологічне поєднання галузей, а й вибір організаційних форм здійснення виробничої діяльності агропромислового підприємства та політики ціноутворення, налагодження економічних механізмів при постачанні, переробці, реалізації продукції, розподіл результатів спільної діяльності. В національній економіці ці процеси реалізуються в таких організаційно-економічних формах як регіональні та господарські агропромислові формування.

Слід зазначити, що агропромислова інтеграція є важливим організаційно-господарським засобом, використання якого значною мірою визначає ефективність функціонування агропродовольчого комплексу. Тому для стабільного розвитку аграрного сектора необхідно

здійснювати постійне наукове забезпечення агропромислових формувань, широко застосовувати сучасну обчислювальну техніку, встановлювати тісні взаємовигідні виробничо-торгові та наукові зв'язки із зарубіжними партнерами, що сприятиме виходу агропромислового виробництва України на сучасний світовий рівень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Шимків А. Англо-український тлумачний словник економічної лексики / А. Шимків. - наук. ред. С. В. Слухай. – К. : Києво-Могилянська академія, 2004. – 429 с.
2. Андрійчук В. Г. Сучасна аграрна політика: проблемні аспекти / В. Андрійчук, М. Зубець, В. Юрчишин. – К.: Аграрна наука, 2015. – 140 с.
3. Большой экономический словарь / под ред. А. Н. Азрилияна - 6-е изд., доп. – М.: Институт новой экономики, 2005. – 860 с.
4. Дубицький В. В. Агропромислова інтеграція: теорія, еволюція, ймовірні перспективи розвитку : монографія / В. В. Дубицький. – Кам'янець-Подільський : Мошак М. І., 2003. – 208 с.
5. Зубець М. Розвиток інтеграції та інвестиційно-інноваційної діяльності наукових установ в АПК/ М. Зубець// Економіка АПК. - 2013. - № 11. - С. 3-9.
6. McFetridge D. G. The Economics of vertical integration in Agricultural Economics Department of Economics/ D. G. McFetridge// Carleton University, Ottawa, Canada. – 1999. – №4. – Р. 525-531.
7. Шибанін В. С. Розвиток кооперації в АПК: проблеми та напрями подолання / В.С. Шибанін, Т.В. Шевченко // Економіка АПК. – 2013. – № 2. – С. 9-12.
8. Філіпенко А. С. Глобальні форми економічного розвитку: історія і сучасність. – К.: Знання, 2007. – 670 с.
9. Яценко В. М. Формування і розвиток агропромислової інтеграції в Україні/ В. М. Яценко //Економіка АПК. - 2014. - № 1. - С. 54-60.
10. ТОП-45 агрохолдингів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://agroconf.org/content/top-45-agroholdingov-ukrainy>
11. Сіренко Н. М. Шляхом інтеграції: сільськогосподарська продукція/ Н. М. Сіренко //Пропозиція. - 2012. - № 11. - С. 70-71.
12. Стратегія розвитку аграрного сектору економіки України на період до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/node/7644>